

УДК 330.341.1

Чернявська Л.В.
старший викладач кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE INSTITUTIONAL BASIS FOR STATE REGULATION OF INNOVATION

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню інституційної основи державного регулювання інноваційної діяльності. Основна увага приділена аналізу наявного механізму державного фінансування інноваційної діяльності. Автор робить висновок про необхідність перегляду цього механізму та необхідність модернізації бюджетного законодавства та законодавства про інноваційну діяльність.

Ключові слова: інноваційна діяльність, суб'єкт інноваційної діяльності, державне фінансування інноваційної діяльності, бюджетне законодавство, законодавство про інноваційну діяльність.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению институциональной основы государственного регулирования инновационной деятельности. Основное внимание уделяется анализу существующего механизма государственного финансирования инновационной деятельности. Автор делает вывод о необходимости пересмотра этого механизма и о необходимости модернизации бюджетного законодательства и законодательства об инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, субъект инновационной деятельности, государственное финансирование инновационной деятельности, бюджетное законодательство, законодательство об инновационной деятельности.

ANNOTATION

The article is devoted to investigating the institutional bases of State regulation of innovation. The main attention is paid to the analysis of the existing mechanism of State funding for innovative. The author makes a conclusion about the necessity of revising this mechanism and about the need for modernization of the budget legislation the innovative legislation.

Keywords: innovation, innovator, state financing of innovation, budget legislation, innovative legislation.

Постановка проблеми. Світовий досвід доводить, що наявність ресурсного потенціалу в країні без ефективного використання інтелектуального потенціалу не є запорукою багатства країни та її громадян. Сьогодні все більшого значення набуває саме інноваційність підприємництва, вона є невід'ємною складовою розвитку економіки та її конкурентоспроможності в світі. Значення інновацій активно обговорюється на державному та регіональному рівнях, в наукових колах та в сфері бізнесу. Однак можна стверджувати, що і сьогодні в Україні немає оптимальної співпраці між державою, бізнесом та наукою в питаннях ефективного реалізації інноваційного потенціалу. Безумовно, інноваційні розробки мають реалізуватися в практичній площині, а держава повинна забезпечувати сприятливі для цього умови.

Впровадження і використання інноваційних продуктів та інноваційних технологій у вироб-

ництві дасть змогу виробляти продукцію вищої якості за менших витрат, вдосконалювати обладнання, механізми тощо, необхідні для виробництва, й загалом ставати конкурентоспроможними на ринку, що динамічно розвивається. Перехід до наукоємного виробництва пов'язаний зі значними ризиками, тому потребує фінансової підтримки з боку держави. Водночас стан розвитку інноваційної діяльності в Україні знаходиться на критично низькому рівні, що не в останню чергу зумовлено відсутністю ефективної державної інноваційної політики та неналежною організацією інституційного забезпечення інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання інноваційної діяльності досліджувалися в багатьох наукових джерелах, зокрема в працях Й.А. Шумпетера, В.М. Гейця, А.І. Даниленка, Е.М. Лібанової, А.А. Гриценка, О.В. Макарової, М.О. Кизима, І.Ю. Єгорова, І.В. Одоцюка, С.В. Онишко, О.М. Колодізева.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак практичні проблеми реалізації механізму державного регулювання інноваційної діяльності, а також організаційні та інституційні компоненти цього механізму залишаються недостатньо розкритими.

Мета статті полягає в дослідженні інституційної основи інноваційної діяльності, визначенні ролі державного регулювання у її формуванні та розвитку, а також пошуку шляхів удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для сучасної економічної науки характерне паралельне існування різноманітних, а нерідко і суперечливих концептуальних парадигм розуміння сутності інноваційної діяльності. Одним із родоначальників фундаментальних наукових досліджень в царині теорії інновацій став Й. Шумпетер з працею «Теорія економічного розвитку» (1911 р.), в якій визначив п'ять основних форм інноваційної діяльності («нових комбінацій» за тогочасною термінологією):

- 1) виготовлення нового блага;
- 2) впровадження нового методу (засобу) виробництва;
- 3) освоєння нового ринку збуту;
- 4) отримання нового джерела сировини чи напівфабрикатів;

5) проведення відповідної реорганізації [1, с. 159].

С.В. Онишко справедливо відзначає, що важливим кроком на шляху розвитку теорії інновацій потрібно визнати теорію інноваційного підприємництва, що стала своєрідною відповіддю на виклики економічного розвитку кінця ХХ століття, зокрема у сфері становлення нової підприємницької економіки. Ця теорія щільно пов'язує підприємницьку та інноваційну діяльність. Зокрема, зростання обсягів інвестицій в інноваційну сферу стає тим чинником, який через розвиток підприємництва забезпечує загальні економічні успіхи. При цьому відбуваються активні структурні зрушення економіки, що знаходять своє втілення в падінні темпів розвитку традиційних галузей за одночасного зростання сфери новітніх інформаційних технологій [2, с. 47].

Тривалий час теоретичні дослідження інноваційної діяльності стосувалися виключно або переважно мікрорівня, при цьому і умови, і зміст, і наслідки інноваційної діяльності розглядалися з точки зору конкретного підприємства чи корпорації; зовнішнє ж економічне середовище (платоспроможність кінцевих покупців, система оподаткування, взаємозв'язок виробництва та навколишнього природного середовища тощо) розглядалося лише як сукупність факторів, які керівництво підприємства має враховувати під час реалізації інноваційних проектів.

Сучасна економічна наука все більшою мірою ґрунтується на розумінні нерозривної єдності між власне інноваційною діяльністю суб'єктів на мікрорівні господарювання та соціально-економічним середовищем на макрорівні. За такого підходу держава та підприємство взаємно зацікавлені в активізації інноваційної діяльності: створення державою сприятливого середовища для інновацій дає змогу підприємству розширювати обсяги своєї діяльності та підвищувати її прибутковість, а розширення інноваційної діяльності підприємств збільшує фіскальні надходження держави та забезпечує інші соціальні ефекти, такі як, зокрема, більш раціональне використання природних ресурсів, ощадне енергоспоживання, підвищення рівня заробітних плат працівників.

Безумовно, в умовах ринкової економіки сподіватися на інтенсивне пряме державне інвестування усіх соціально корисних інноваційних проектів комерційних підприємств марно, саме тому держава має зосередитися на формуванні інституційної основи інноваційної діяльності, що передбачатиме запровадження прозорих процедур відбору інноваційних проектів, механізмів їх стимулювання за рахунок державних коштів, а також організацію діяльності державних установ, покликаних виконувати поставлені завдання.

Аналізуючи взаємозв'язок між загальним станом фінансової системи країни та ефективністю інноваційної діяльності, Х. Хуанга

та Ч. Ксу роблять висновок, що темпи економічного росту знаходяться в прямій функціональній залежності від очікуваної дохідності інвестицій в інноваційний сектор (тобто від ефективності інновацій) та у зворотній функціональній залежності від рівня ризику інновацій (тобто від ступеня успішності практичної реалізації інноваційних проектів), а від рівня розвитку фінансової інфраструктури країни залежать дохідність і ризик інноваційної діяльності в межах певної економічної системи [3].

Розглядаючи фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, О.М. Колодизев виділяє такі основні стратегічні пріоритети державного регулювання інноваційної діяльності:

1) формування належних умов розвитку інтеграційних процесів (забезпечення конкуренції в науковій і науково-технічній діяльності; інтеграція науки і виробництва; сприяння розвитку міжнародного наукового співробітництва);

2) фінансово-кредитне забезпечення (пряме бюджетне фінансування; надання безпроцентних банківських позичок малим підприємствам та окремим винахідникам; створення інноваційних фондів, що користуються податковими пільгами);

3) правове забезпечення (права, охорона інтелектуальної власності; розвиток патентно-ліцензійної системи);

4) реформування організаційної структури щодо створення мережі технополісів, технопарків та інкубаторів [4, с. 10].

Незважаючи на високий ступінь наукової розробки, нинішня модель державного управління інноваційної діяльності себе не виправдала. Так, згідно з даними Державного реєстру інноваційних проектів [5], сьогодні в Україні лише три чинні інноваційні проекти, що мають державну реєстрацію, і, відповідно, їм може бути надана державна фінансова підтримка. Більше того, за весь час в Україні зареєстровано в державному реєстрі лише 17 інноваційних проектів [6]. Критично низький рівень участі держави у фінансуванні інноваційних проектів показують і статистичні дані. Якщо у розвинутих країнах обсяг державного фінансування інноваційної діяльності складає 30-40% від загальної вартості інноваційних проектів, то в Україні цей показник коливається в межах 3-6% [7, с. 214].

На нашу думку, основним фактором, що знижує ефективність державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, є недосконалість законодавчого регулювання державного фінансування інвестиційних проектів.

Базовим законодавчим актом, що визначає механізми державного регулювання інноваційної діяльності, є Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV, ч. 1 ст. 6 якого визначає, що державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [8].

Слід також зауважити, що для пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державою мають надаватися додаткові пільги та гарантії. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні визначаються Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI, відповідно до ст. 2 цього Закону ними є науково і економічно обґрунтовані напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень [9]. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на стратегічні, що затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років, та середньострокові, що визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних напрямів. Середньострокові пріоритетні напрями можуть бути загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів.

Найбільш ефективною формою державного стимулювання інноваційної діяльності є надання державної фінансової підтримки. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» на державному рівні суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка у вигляді:

- повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;
- часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів міс-

цевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

- повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

- надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

- майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування» [8].

Для того щоб інноваційний проект міг отримати фінансову підтримку з боку державного чи місцевого бюджету, він має бути внесений до Державного реєстру інноваційних проектів. Державна реєстрація інноваційного проекту здійснюється за ініціативою суб'єкта інноваційної діяльності у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [10], спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. З червня 2014 р. таким органом є Міністерство освіти і науки України як правонаступник прав та обов'язків Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації з питань реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Міністерство освіти і науки України веде Державний реєстр інноваційних проектів. Однак необхідною умовою занесення проекту до Державного реєстру інноваційних проектів є його кваліфікування інноваційним. Проте для кваліфікування інноваційного проекту необхідно провести його експертизу, яку організує Міністерство освіти і науки України за рахунок коштів суб'єктів інноваційної діяльності, які заявляють проекти на державну реєстрацію.

Після того, як інноваційний проект внесено до Державного реєстру, у відповідних бюджетах можуть передбачитися кошти для його фінансової підтримки. Таким чином, проходження суб'єктом інноваційної діяльності процедур державної реєстрації проекту жодною мірою не гарантує надання йому державної фінансової підтримки, а лише зумовлює подальшу необхідність звертатися до розпорядників бюджетних коштів з пропозиціями передбачити відповідне фінансування інноваційного проекту в проекті державного чи місцевого бюджету. І навіть якщо така пропозиція буде схвалена розпорядником бюджетних коштів, для того, щоб фінансова підтримка інвестиційного проекту дійсно була надана, кошти на неї мають бути передбачені в державному бюджеті України, для чого необхідне рішення Верховної Ради України за умови попередньої підтримки Міністерства освіти

і науки України, Міністерства фінансів України, Кабінету Міністрів України та бюджетного комітету Верховної Ради України.

Навіть без врахування різноманітних корупційних складових така бюджетна процедура надання державної фінансової підтримки інноваційних проєктів є непосильною для більшості суб'єктів інноваційної діяльності, що й зумовлює критично малу кількість зареєстрованих інноваційних проєктів і практично нульові обсяги їхньої державної підтримки. На нашу думку, такий механізм державної підтримки інноваційної діяльності потребує інституційних змін та виведення його із загальної моделі бюджетних процедур. Найбільш оптимальною у цьому відношенні була б модель, відповідно до якої у державному бюджеті мають передбачатися кошти на здійснення державної фінансової підтримки інноваційної діяльності, які потім мають на конкурсній (тендерній) основі розподілятися між суб'єктами інноваційної діяльності, наприклад, за зразком системи публічних закупівель «PROZORRO» або навіть і з використанням цієї системи. За такого підходу суб'єкт інноваційної діяльності має забезпечити конкурентоспроможність запропонованого проєкту, а відповідні органи державної влади – дотримання норм бюджетного законодавства в процесі надання фінансової підтримки інноваційному проєкту, завдяки чому у суб'єкта інноваційної діяльності відпаде необхідність у лобюванні виділення бюджетних коштів для фінансової підтримки його проєкту. Але при цьому слід мати на увазі, що реалізація зазначених пропозицій вимагає істотних змін у бюджетному законодавстві та законодавстві про інноваційну діяльність.

Висновки. Враховуючи викладене, маємо достатні підстави стверджувати, що наявна інституційна модель державного регулювання інноваційної діяльності не забезпечує належного рівня державної фінансової підтримки інноваційних проєктів. Перехід від бюджетно-кошторисної моделі фінансування державної підтримки інноваційної діяльності до моделі тендерних процедур може забезпечити реальне

державне фінансування інноваційних проєктів, обраних в результаті відкритого конкурсу, і вимагає суттєвої модернізації бюджетного законодавства та законодавства про інвестиційну й інноваційну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер; пер. с нем., англ. В.С. Автономов и др. – М.: Эксмо, 2008. – 863 с.
2. Онишко С.В. Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України: дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / С.В. Онишко; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К., 2004. – 448 арк.
3. Huang H. Institutions, Innovations, and Growth / H. Huang, Ch. Xu // IMF Working Paper, 1999. – 11 p.
4. Колодізев О.М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О.М. Колодізев; Б.в. – Суми, 2010. – 40 с.
5. Державний реєстр інноваційних проєктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/06/20/dodatok-2.pdf>
6. Перелік інноваційних проєктів, які отримали Свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проєкту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/06/20/dodatok-1.pdf>
7. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К.: НАН України, 2015. – 336 с.
8. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
10. Порядок державної реєстрації інноваційних проєктів і ведення Державного реєстру інноваційних проєктів: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2003 р. № 1474 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1474-2003-%D0%BF>